

zobov'yazannya shchodo utrymannya [Alimony agreement as an effective way to fulfill the obligation to maintain]. *Novitni tekhnolohiyi u naukoviy diyal'nosti i navchal'nomu protsesi: tezy dopovidey Vseukr. nauk-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh: v 2 t. (m. Chernihiv, 19 kvitnya 2012 r.)*. Chernihiv : Chernihiv. derzh. tekhnolohich. un-t, T. 2 : Humanitarni nauky, pp. 149–153. [in Ukr.].

28. Merezhko, A. A. (2003) *Dohovor v chastnom prave*. Kyiv : Yustinian, 176 p. [in Russ.].

29. *Simeyne pravo Ukrainy* [Family law of Ukraine] : pidruch. / V. P. Myronenko, S. A. Pylypenko ; za zah. red. V. I. Borysovoyi ta I. V. Zhylinkovoyi. Kyiv : Yurinkom Inter, 2006. 264 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Tetyana Andrushchenko. Alimony agreement: concept, subject and legal entity. The article deals with the concept, subject and legal essence of alimony contracts. On the basis of the analysis, author's approaches to differentiation of industry features of alimony contract and its place in the system of other contractual structures are proposed. The author emphasizes the need to de-deduct the concepts of «maintenance» and «alimony». The article investigates the legal essence of the alimony agreement, which consists in an agreement between family members (or their representatives) regarding the establishment and fulfillment of an alimony obligation originating from family legal relations and provided for by the norms of the current legislation. The author notes that the legal nature of the alimony agreement determines its goals (purpose), namely: to independently determine the content of alimony obligations and the conditions for their voluntary implementation by reaching agreement on all factors important for the subjects of such legal relations, circumstances or positions. When determining the legal nature of alimony relations, the author emphasizes the following main aspects: 1) scientists adhere to unanimity in the fact that the nature of alimony relations is obligated, that is, it is associated with the existence of family obligations of a person to provide detention to another person who needs it, on the grounds of family or family ties with it; 2) different points of view regarding the ratio of imperative and dispositional principles regarding the fulfillment of alimony obligation.

Attention is paid to the fact that in the context of the analysis of family legal relations of the category «alimony duty» and «alimony obligation» can acquire independent semantic value. Thus, the concept of «alimony duty» should be considered in the context of positive subjective family responsibilities that are inextricable and interact with the relevant subjective rights. Accordingly, a person can voluntarily carry out alimony duty, choose the form and terms of its implementation and voluntarily change or stop the provision of detention.

Keywords: *alimony, maintenance, alimony duty, alimony obligation, alimony contract.*

УДК 340.12

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-585-591

Вадим БАБАНИН©

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ПУБЛІЧНИЙ АСПЕКТ РИМСЬКОГО ПРАВА ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЕЛИВ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Досліджено, що моральною нормою державного і політичного розвитку була нерозривна єдність громадянина і римського суспільства. Встановлено, що громадська свідомість і громадська воля були спрямовані на формування особистості. Визначено, що індивідуальність і вся складність особистої свідомості ставали громадським актом, що робить людей співгромадянами, одностудцями, здатними до розумного спілкування, протипоставленого хаотичному, додержавному і позадержавному життю. Акцентовано, що у римському світогляді відповідальність за долю суспільства повністю покладалася на особистість. Наголошено, що такий стан світогляду передбачав самодисципліну і самовиховання окремої особистості і народу загалом, оскільки народ, на думку римлян, є певним організмом, наділеним характером, дисципліною свідомості і дисципліною волі.

Ключові слова: *особисте благо у римському праві, публічний аспект римського права, світогляд часів республіканського Риму, правові цінності республіканського Риму, приватний інтерес і загальне благо у республіканському Римі.*

© В. Бабанін, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6604-0879>

k_fp@dduvs.in.ua

Постановка проблеми. Україна у сучасній світовій політичній ситуації переживає процес європеїзації. Наша країна прагне побудувати стабільне соціально-культурне та політико-європейське суспільство, незважаючи на всі перешкоди. Нові реалії розвитку впевнено доводять світовому суспільству, що Україна невдовзі буде позиціонуватись у новому статусі – статусі європейської держави. Однією з основних умов для цього є перехід на новий рівень правової культури, упорядкування правових норм і законодавства України відповідно до європейських стандартів. Загалом, можна констатувати, що у свідомості українців має відбутися переосмислення ролі права як однієї з головних цінностей життя як окремого громадянина, так і в цілому розвинутого суспільства.

Сучасний образ людини-громадянина, інспірований і, по суті, сформований римським публічним правом, є показовим для процесу розбудови свідомого ставлення до проблем держави та проблем формування правосвідомості. Такі чесноти, як патріотизм, відданість Вітчизні, громадянський обов'язок, організованість та інші свого часу стали вагомими чинниками для становлення римської держави, яка вміло запровадила та поєднувала приватний інтерес і загальне благо.

Мета статті: дослідити публічний аспект права республіканського Риму у контексті взаємодії держави (як узагальнення загального блага) і особи (як втілення приватного інтересу); дослідити основи римського права часів республіки через процес детермінації цінностей та з'ясувати співвідношення етатизму як напряду політичної думки, що розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку і особистого блага як джерела пізнання публічного аспекту римського права часів республіки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Основні питання окресленої проблематики вивчало свого часу чимало вчених. Зокрема, теоретичну розробку питання римського права здійснили: С. Алексєєв, С. Гусарєв, А. Дембінські, В. Лемак, О. Мережко, В. Нерсесянц, І. Новицький, І. Перетерський, С. Рабінювич, Ю. Тихомиров. У межах філософсько-правової думки проблеми римського права розглядали В. Бачинін, В. Бігун, М. Гуренко-Вайцман, Г. Данильян, А. Козловський, М. Костицький, О. Литвинова, С. Максимов, О. Маноха, О. Тихомиров, О. Ярема.

Зважаючи на важливість зазначеної проблематики, постає необхідність виконання цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вивчення публічного аспекту римського права має певну соціально-правову значущість саме тому, що змушує у межах історичного досвіду Риму розглянути формат відносин, що виникають між особою і державою у правовому полі сьогодні. Тому найважливішим для сьогоднішнього постає висновок про те, що умовою процвітання держави є її громадянська опора, і якщо цієї опори немає, руйнуються всі державні інституції, якими є право, мораль, релігія, традиції та звичаї. Аналіз публічного аспекту римського права є повчальним не лише для сучасного правотворення, а й загалом для розвитку громадянського суспільства та державного будівництва.

Під час дослідження процесу розвитку публічного аспекту римського права ми бачимо розвиток від природної дикості до державного стану, від атомістичного хаосу окремих прагнень індивідів до утворення народу і держави [18, с. 8]. Те, що Лівій та інші історики саме таким чином, незалежно від того, як відбувалося все в дійсності, відтворюють початковий – додержавний етап римської історії, підтверджує, що в поглядах римлян державність мала надзвичайно важливе значення. Для римлян суспільне, державний устрій – це гармонія, антихаос, умова досягнення стабільності суспільства, вільного від внутрішніх чвар і від загрози зовнішнього поневолення, звідси особлива гордість римлян за Рим. Світовий хаос повинен бути впорядкований римлянами, все в житті має бути ними організовано. Римська ідея права надихає і сьогодні до нових ідей, щодо розбудови державності. На нашу думку, Концепція надання державних послуг є одним із таких прикладів практичного втілення найвищих досягнень римського права з погляду необхідності впорядкованості та організованості суспільного життя. Адже ефективний, добре організований інститут державних послуг є головним чинником розвитку громадянського суспільства в демократично розвинутих країнах [1, с. 198]. Сучасні правові доктрини використовують ідеї, що римська свідомість завжди нормативна. Римлянин пишається своїм почуттям обов'язку та вмінням його виконувати. Інші народи він сприймає (це ми знаходимо і у М. Т. Цицерона, і у Саллюстія, і у Цезаря, і у Еннія та ін.) не як рівних собі, а як безлад, хаос, темряву, і тільки самого себе римський народ відчуває як єдине джерело порядку, організованості і світла, культури для цих народів [2, с. 221].

Переказ про заснування Риму та освіту римської громади слугує для римлян засобом створення моделі, прикладу, зразка, що згодом в епічних пам'ятках перетвориться в славу героїчну епоху виникнення єдності народу, могутньої державності, великих воєн.

Усвідомлення всесвітньо-історичної долі і великої мети своєї держави породжувало у римлянах гордість за пряму причетність до великих діянь *Romae superbae* («чудового, гордого Риму»): «Чи була в кому така величавість, така твердість, висота духу, благородство, честь, така доблесть у всьому, яка була у наших предків?» [3, с. 208].

Це дуже важлива риса римсько-античного світосприйняття, що зумовлює ціннісну орієнтацію римського громадянина і стає джерелом тих його соціально-етичних якостей, яка дозволяє зрозуміти внутрішню природу парадигми – держава і людина римської епохи.

Н. Данилевський зазначав, що народ, призначений для істинно історичної діяльності, витримував різні форми залежності, яка «привчає підпорядковувати свою особисту волю... тієї волі, яка прагне до загального блага... Переважання, що набуто одним народом над іншим, діє на згуртування цього переважаючого народу, бо встановлює між його особистостями міцний зв'язок, постійне підпорядкування приватної волі загальній волі, для збереження придбаного панування» [4, с. 232–233]. Це аж ніяк не означало пригнічення окремої особистості, а навпаки, за правильним визначенням Н. Бердяєва, «історичне» розкриває особистість, дає їй рух, «приватне» ж, господарсько-родове, закриває особистість і не дає їй ходу» [5, с. 190].

Отже, до абсолютних, безмежно значущих соціальних цінностей для громадян Риму належало благо вітчизни. «Благу вітчизни завжди і у всьому віддавати перевагу» [6, с. 61], і щоб служити цій вищій цінності, римський громадянин повинен відповідати стоїчному ідеалу доблесті і володіти мужністю, стійкістю, чесністю, вірністю, гідністю, здатністю підкорятися залізній дисципліні на війні, владі закону і звичаям предків у мирний час, вести помірний спосіб життя.

«Могутня моральна сила римського народу проявляється найбільше в тій готовності, з якою він підпорядковується, якщо можна так сказати, кодексу обов'язків, безумовно підкоряється необхідності» [7, с. 280].

Мабуть, найбільш точно зміст суспільного ідеалу висловив М. Т. Цицерон. У своїй праці «Про державу» він називає ті моральні категорії, які притаманні римлянам – сумлінність, помірність, відраза до ганебних вчинків, прагнення до похвал і шани, стійкість у працях і небезпеці [6, с. 8].

Для сучасного персонористського світогляду абсолютною цінністю є людське життя. Однак для римлян воно було лише відносною цінністю: коли цього вимагали інтереси держави, римлянин не тільки не щадив свого життя, але міг розпорядитися і життям своїх близьких: «Що ще залишається мужам, як з честю померти ... і ніхто, крім тих, у кого жіноча натура, не чекає покірливо своєї останньої години» [2, с. 107].

«Свободу батьківщини потрібно ставити вище за життя друга» – так формулює М. Т. Цицерон основне і принципове положення свого трактату «Про дружбу» [8, с. 191].

Відомий випадок, коли батько на підставі свого права суду стратив свого сина, причетного до змови Катіліни (як розповідає Валерій Максим, син сенатора Авла Фульвія, який брав участь у змові Катіліни, був власноруч убитий батьком зі словами: «Ти народжений від мене не для Катіліни проти вітчизни, а для батьківщини проти Катіліни») [9, с. 55–56, 71–72]. Подібний випадок не був поодиноким у римській історії. Показово, що оцінка римської епохи, такої несхожої і навіть чужої сучасності, діаметрально розходиться у різних дослідників: на одному полюсі – характеристика Стародавнього Риму як «дивного і жахливого, похмурого і жорстокого світу», на іншому – образне його визначення як «колосального будівництва душі найцінніших, мужньо-благородних людей, для яких цілі Риму були справою всього їхнього життя, їх пафосу, їх гордості» [10, с. 389].

Визнаючи, по суті, обґрунтованою вказівку Н. Бердяєва на «тоталітарний, моністичний» характер римського розуміння держави, («... антична свідомість ... визнавала неподільну, необмежену владу над особистістю суспільства і держави, яка в античному світі поширювалася і на релігійне життя») [5, с. 253–262], зазначимо, що, хоча у відносинах римського громадянина з державою безсумнівний пріоритет держави, однак своєрідність, істинно «римський дух» виявляється у бажанні гордої і гідної сильної особистості свідомо пожертвувати собою в ім'я Риму. Римський громадянин любив свою батьківщину, і на нього покладалася вся величезна відповідальність за долю

держави, яка видавалася римлянам живим історичним організмом, творчою та самодостатньою силою, що була джерелом моральності і справедливості. Це передбачало самодисципліну і самовиховання окремої особистості і народу в цілому відповідно до римського ідеалу доблесті (*virtus*), з яким органічно був пов'язаний військовий обов'язок слухняності і дисципліни як основи перемог. У римлян війна, як відомо, була не винятковим станом, а правилом; «вона була постійною школою військової покори» [7, с. 211].

Не випадково латинське *vir*, яке вживалося для позначення чоловіка, етимологічно пов'язане не з назвою статі (чоловіча стать – *genus masculinum*), а з поняттям військової сили (*vis*), військовим покликанням (примітно, що в інших мовах – санскриті, грецькій, українській – в цьому разі використовуються різні слова). Звідси римська добродетель *virtus* за своїм первинним змістом поєднує в собі військову мужність з ревним виконанням громадянського обов'язку на благо держави, тому правий Ф. Зелінський у тому, що цьому слову точніше відповідає переклад не «чеснота», а «доблесть», яка означала завжди скрізь бути на висоті становища [11, с. 67].

Отже, для римського суспільства *virtus*, що поєднує в собі стоїчний ідеал чесноти і військового поняття про доблесть, була категорією позитивною, діяльною.

Але було б неповним, говорячи про римську доблесть, не відзначити таку яскраво виражену особливість менталітету римлянина, як загострене почуття своєї гідності, самоповаги і прагнення до визнання суспільством його високих моральних принципів – тобто те, що містить в собі латинське *honor* (честь), що відображає ступінь поваги громадянина та його вагу в суспільстві. «Доблесть явно бажає почесней, а іншої нагороди за доблесть немає ніякої... Нагороду вона приймає охоче, але її наполегливо не вимагає» [6, с. 66–67].

Античний світ був честолюбний найвищою мірою. Римляни в прямому сенсі поклонялися честі: в римському пантеоні одним із найшановніших був бог *Honor*, який уособлював собою персоніфікацію почесней, що слугує нагородою за *virtus* – мужність і доблесть. До пантеону римських богів входили також такі божества, як *Virtus* (Доблесть), *Fides* (Вірність клятві), кожному з них в Римі державою були споруджені храми, і тому особи, що мали ці якості, (а їх, як зауважує М. Т. Цицерон, мали всі чесні люди), вважали, що «самі боги перебувають в їхніх душах» [6, с. 119].

За свідченням Саллюстія, «велика жага слави» володіла громадянами республіки; юнацтво навчалося військовій справі, і до «прекрасної зброї і бойових коней його вабило більше, ніж до гулянок; ... для них не існувало ні непрохідної місцевості, ні збройного ворога, що вселяв страх; ... їх доблесть долала все... Між собою вони енергійно суперничали через славу: кожен поспішав вразити ворога, зійти на міську стіну, здійснити такий подвиг на очах у інших; це вважали вони багатством, добрим ім'ям і великою знатністю» [2, с. 8]. Як пояснює в коментарях В. Горенштейн, юнацтво складалося із синів сенаторів і римських вершників, тобто двох знатних станів римського суспільства. Честь так багато значила для римлянина, що її применшення було ганьбою не тільки для нього самого, але і його рідних та близьких, і «він віддасть перевагу самогубству, ніж приниженню» [11, с. 77–78]. Історія донесла до нас багато прикладів того, як римляни воліли смерті, навіть жорстокої, ніж громадського презирства [9, с. 71–75].

Однак показово, що навіть більше своєї честі римляни шанували благо Риму у всіх його проявах, заради чого були згодні перенести власне приниження. Щодо цього характерним є міркування М. Т. Цицерона: «Якщо заповідач, що готовий відмовити мудрій людині сто мільйонів сестерціїв, запропонує йому, перш ніж він отримає спадок, удень на форумі у всіх на очах станцювати (танці були для римлян ганебним заняттям. – В. Б.), то для нього в моральному відношенні буде краще взагалі не приймати спадщини...; хіба тільки гроші ці він пожертвує державі у зв'язку із загрозливою йому небезпекою, так що навіть танець, раз він має намір допомогти батьківщині, для нього не буде ганебним» [6, с. 149].

Поряд із суспільним ідеалом *honestum* (чесність, висока моральність) стоїть і особистий ідеал *decorum* – «гідність, благородство; те, що потрібно робити» (дослівно: «прикраса»). Українською мовою часто важко перекласти багато слів латинської мови, тому нам вони здаються просто синонімами, однак для римлян це були взаємопов'язані, але все ж розмежовані окремі поняття.

Відомі рядки оди Горація «*Dulce et decorum est pro patria mori*», які зазвичай перекладаються: «Солодко і почесно померти за батьківщину», – мають той

неперекладний сенс, що померти за вітчизну – це солодко і личить достоїнству римлянина. М. Т. Цицерон пояснює, що «поняття *decorum* (належне) за своїм змістом невіддільне від поняття морально-прекрасного, бо все те, що личить, прекрасно; ... а прикраси життя – це стриманість, помірність, дотримання міри в усьому» [12, с. 327].

Недолік морального виховання особистості та вільного її самообмеження розглядалися як негідний громадянина рабський стан, призводили до безчестя, яке було в Римі правовим інститутом (про це ми будемо говорити далі).

Для римського світогляду було характерне твердження, що відмова від виконання своїх громадянських обов'язків, від активного втручання в справи громадського упорядкування призводять державу до загибелі, тому римлянин був зобов'язаний брати найактивнішу участь у справах своєї держави. Державна служба в Римі не оплачувалася, більше того, вона вимагала великих витрат з боку самої особи, яка перебуває на цій службі. Однак ця обставина не слугувала причиною відмови від прагнення до державної служби – цього вимагала *honor*, і не випадково певна послідовність, у порядку якої римський громадянин міг обіймати вищі державні посади – квестор, едил, претор і консул – називалася *cursus honorum* («шлях, проходження почесних посад»), оскільки в нагороду громадянин отримував шану від суспільства.

Отже, ціннісною установкою римського суспільства були не матеріальний добробут громадянина, а громадські шана і слава, які ставилися вище за багатство. Керуватися своєю вигодою (*utilitas*) – означало чинити всупереч *honor*, і в суспільстві усвідомлювалося, що «додержанням законів знехтує всякий, хто вважатиме, що це буде йому вигідно» [12, с. 102].

Будучи твердими прихильниками традиційних духовних основ суспільства, у сприйнятті інституту власності римляни не відчували схилення перед нею. У праві власності римляни, насамперед, бачили певне соціальне ставлення, пов'язане з історичними обставинами народного життя та із соціальною відповідальністю: «Ми хочемо бути багаті не тільки заради себе, а й заради дітей, рідних і друзів, а особливо заради держави; адже кошти і стан окремих осіб становлять багатства цивільної громади» [12, с. 400].

Звичайно, не можна стверджувати, що всім римлянам був притаманний цей спосіб думок, який розділяли тільки обрані, кращі («святість і чистоту (*sanctitas et castitas*) патриціанських вдач не наважувалися відкидати навіть партії плебеїв») [13, с. 152–157].

Більше того, як справедливо зауважує Ф. Зелінський, «велика частина керувалася жагою слави й жадібності. Але сила всіх світових явищ і полягає в тому, що вона запрягає для своєї служби людей і з менш благородними почуттями та слабшим розумом, незалежно від волі і свідомості їх самих» [11, с. 209]. Це дуже важливе, на нашу думку, зауваження, яке підтверджує, що цінності римського суспільства, навіть якщо вони і не розділялися всіма його членами, були, однак, домінуючою, спрямовуючою силою його розвитку і всіх суспільних інститутів.

Розкриваючи сутність римської ієрархії цінностей, необхідно наголосити і на такому специфічному контексті її прояву, як синкретична свідомість давнини і особливий тип ставлення античної людини до світу. Синкретизм античного життя проявлявся у всіх вимірах і зумовлював злитість держави з суспільством і «невідокремленість» особистості від суспільства: «Особистість не протистояла суспільству як щось особливе: вона була частиною його і ще не усвідомлювала, що її не можна звести до цієї частини» [14, с. 7].

Індивідуальна свідомість не є первинною, але вона поступово диференціюється зі свідомості взагалі і ніколи не відривається від цілого. Висновок про логічну первинність суспільної свідомості і вторинність свідомості індивідуального, про те, що свідомість людини, її розум є «дар суспільства індивіду», робить і Е. Ільєнков [15, с. 30–56].

Римські погляди на спільність людей як на єдиний організм, «створений божественним встановленням», пояснюють, чому різноманітні відносини особистих взаємозв'язків пронизували все суспільне і політичне життя Риму та відігравали в ньому важливу роль. Наприклад, у римському суспільстві був поширений інститут патронату, який був наявний не тільки в приватному праві, але і в публічному, і з правовідносин якого, заснованих на *fides* (довірі), виникали обов'язки і для клієнта, і для патрона. Всі послуги патрона були безкоштовні, і навіть якщо серед клієнтів були забезпечені люди, патрон ні від кого з них не брав ані найменшого приношення, тому що цього не дозволяла честь (*honor*).

Варто згадати і законодавчо регламентовані фрументації – своєрідну соціальну

допомогу, яка полягала у розподілі та роздачі хліба (*trumentum*) народу або безкоштовно, або за зниженою ціною, що перешкоджало зубожінню і підтримувало в римському народі дух суспільної солідарності.

Коли у суспільстві втрачається дух суспільної солідарності, виникає можливість бути державою, де внутрішні суперечності призводять до ослабленості країни. За таких умов країна стає об'єктом посягання з боку більш потужних сусідів-держав. Саме сьогодні, на нашу думку, створилася ситуація на світовому просторі, коли існує загроза «контрольованого хаосу», що спричиняється не тільки зовнішніми, але й внутрішніми чинниками. Ми вважаємо, що в таких умовах зовнішній контроль над будь-якою державою можливий лише за умови фактично наявного глибокого внутрішнього «розриву» у політичному, економічному та соціокультурному вимірах, особливо коли ці кризові події мають тривалий і постійний характер [16, с. 96–97]. Аналіз сьогодення допомагає встановити актуальність ідеї римського проекту щодо публічного аспекту права республіканського Риму в сучасних умовах.

Висновки. Підбиваючи підсумки дослідження формування в римській суспільній свідомості соціально-філософських уявлень про підстави громадського порядку, про правове розуміння, зазначимо, що домінуючою в ньому була ідея про Римську державу і її всесвітньо-історичну місію. Для римлян існування держави і суспільства з його соціально-правовою структурою було вищою метою для всіх його членів і, отже, норми, спрямовані на це, – вищі цінності і обов'язкові для кожного індивіда. Сенс римської політики і права – створення найбільш сприятливих умов для поступального руху національної спільноти вперед, для відтворення з покоління в покоління цілей і цінностей національного буття, для продовження себе у світовій історії. Моральною нормою державного і політичного розвитку була нерозривна єдність громадянина і римського суспільства. Громадська свідомість і громадська воля були спрямовані на вироблення твердості особистості. Індивідуальність і вся складність особистої свідомості ставали громадським актом, що робить людей співгромадянами, одностайними, здатними до розумного спілкування, протипоставленого хаотичному, додержавному і позадержавному життю. У римському світогляді на особистість покладалася вся відповідальність за долю суспільства, і це передбачало самодисципліну і самовиховання окремої особистості і народу в цілому, оскільки народ у поданні римлян є певним організмом, що має характер, дисципліну свідомості і дисципліну волі.

Список використаних джерел

1. Skyba E., Polishchuk M. Legal Component of the Concept of Provision of public services. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. V. 5. N. 1. P. 194–201.
2. Саллюстий Г. К. Сочинения. Москва : Наука, 1981. 221 с.
3. Куланж Ф. Древняя гражданская община : исслед. о культе, праве, учреждениях Греции и Рима. Москва : Типо-лит. т-ва И. Н. Кушнерев и К, 1895. 374 с.
4. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Москва : Книга, 1991. 573 с.
5. Бердяев Н. А. О частном и историческом взгляде на жизнь. *Судьба России*. Москва : Сов. писатель, 1990. С. 203–210.
6. Цицерон М. Т. Диалоги: О государстве. О законах. Москва : Наука, 1966. 224 с.
7. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития. Санкт-Петербург : Тип. В. Безобразова и Ко, 1875. 309 с.
8. Цицерон М. Т. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Москва : Норма, 1974. 245 с.
9. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян. Москва : Тип. Вильде, 1913. 608 с.
10. Грант М. Цивилизация Древнего Рима. Москва : Центрполиграф, 2003. 388 с.
11. Зелинский Ф. Ф. Из жизни идей. Петроград : Тип. М. М. Стасюлевича, 1916. 464 с.
12. Цицерон М. Т. О государстве. О законах. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Речи. Письма. Москва : Мысль, 1999. 782 с.
13. Игнатенко А. В. Кризис Римской республики (историко-теоретический аспект). *Российский юридический журнал*. 2006. № 2. С. 152–157.
14. Мертлик Р. Античные легенды и сказания. Москва : Республика, 1992. 478 с.
15. Ильенков Э. В. Философия и культура. Москва : Политиздат, 1991. 462 с.
16. Kakhovska, O., Skyba, E., Popova, D., Tyshchenkova, I. Demythologization of the «controlled chaos» as a tool for geopolitical war: economic and sociocultural markers. *Economic Annals-XXI*. 2020. № 184(7-8). P. 94–106.
17. Халапсіс О. В. Народ Юпітера: Метафізика римської ідеї : монограф. Дніпро : Інновація, 2020. 248 с.
18. Halapsis A., Halapsis A. From monarchy to republic: King's power and public affair in ancient Rome. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol. 1. P. 5-17.

Надійшла до редакції 14.12.2021

References

1. Skyba, E., Polishchuk, M. (2019) Legal Component of the Concept of Provision of public services. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 5, no 1, pp. 194–201.
2. Salyustiy, G. K. (1981) *Sochineniya [Essays]*. Moscow : Nauka, 221 p. [in Russ.].
3. Kulanzh, F. (1895) *Drevnyaya grazhdanskaya obshina: issled. o kulte, prave, uchrezhdeniyah Grecii i Rima [Ancient civil community: research. on the cult, law, institutions of Greece and Rome]*. Moscow : Tipo-lit. t-va I. N. Kushnerev i K, 374 p. [in Russ.].
4. Danilevskiy, N. Ya. (1991) *Rossiya i Yevropa [Russia and Europe]*. Moscow : Kniga, 573 p. [in Russ.].
5. Berdyayev, N. A. (1990) *O chastnom i istoricheskom vzglyade na zhizn. Sudba Rossii [About a private and historical outlook on life. The fate of Russia]*. Moscow : Sov. pisatel, pp. 203–210. [in Russ.].
6. Tsytserson, M. T. *Dialogi: O gosudarstve. O zakonah [Dialogues: About the state. About laws]*. Moscow : Nauka, 1966. 224 p. [in Russ.].
7. Iyering, R. (1875) *Dukh rimskogo prava na razlichnyh stupenyah yego razvitiya [The spirit of Roman law at various stages of its development]*. Saint-Petersburg : Tip. V. Bezobrazova i Ko, 309 p. [in Russ.].
8. Tsytserson, M. T. (1974) *O starosti. O druzhbe. Ob obyazannostyah [About old age. About friendship. About Responsibilities]*. Moscow : Norma, 245 p. [in Russ.].
9. Giro, P. (1913) *Chastnaya i obshchestvennaya zhizn rimlyan [Private and public life of the Romans]*. Moscow : Tip. Vilde, 608 p. [in Russ.].
10. Grant, M. (2003) *Civilizaciya Drevnego Rima [Civilization of Ancient Rome]*. Moscow : Centrpoligraf, 388 p. [in Russ.].
11. Zelinskiy, F. F. (1916) *Iz zhizni idey [From the life of ideas]*. Petrograd : Tip. M. M. Stasyulevicha, 464 p. [in Russ.].
12. Tsytserson, M. T. (1999) *O gosudarstve. O zakonah. O starosti. O druzhbe. Ob obyazannostyah. Rechi. Pisma [About the state. About laws. About old age. About friendship. About responsibilities. Speeches. Letters]*. Moscow : Mysl, 782 p. [in Russ.].
13. Ignatenko, A. V. (2006) *Krizis Rimskoy respubliki (istoriko-teoreticheskiy aspekt) [Crisis of the Roman Republic (historical and theoretical aspect)]*. *Rossiyskiy yuridicheskiy zhurnal*. № 2, pp. 152–157. [in Russ.].
14. Mertlik, R. (1992) *Antichnye legendy i skazaniya [Ancient legends and tales]*. Moscow : Respublika, 478 p. [in Russ.].
15. Ilenkov, E. V. (1991) *Filosofiya i kultura [Philosophy and culture]*. Moscow : Politizdat, 462 p. [in Russ.].
16. Kakhovska, O., Skyba, E., Popova, D., Tyshchenkova, I. (2020) Demythologization of the «controlled chaos» as a tool for geopolitical war: economic and sociocultural markers. *Economic Annals-XXI*. № 184(7-8), pp. 94–106.
17. Khalapsis, O. V. (2020) *Narod Yupitera: Metafizyka rymskoyi ideyi [The people of Jupiter: Metaphysics of the Roman idea] : monohraf*. Dnipro : Innovatsiya, 248 p. [in Ukr.].
18. Halapsis, A., Halapsis, A. (2021) From monarchy to republic: King's power and public affair in ancient Rome. *Philosophy, Economics and Law Review*. Vol. 1, pp. 5-17.

ABSTRACT

Vadym Babanin. Public aspect of Roman law as one of the levers of building a modern statehood. The article focuses on the fact that in order to understand the relationship between the state and the individual, which was decided by Roman law, it is necessary to study the experience of the philosophical and legal heritage of ancient Rome. At the same time, it is necessary to know the essence of law, philosophical and legal immersion in the context of the Roman-ancient worldview, the study of national-historical features and worldviews, values of Roman society. The analysis of this problem establishes that the reception of private law plays an important role in understanding the content and socio-historical role of Roman law.

The study emphasizes the need for thorough study and philosophical reflection on this problem also due to the fact that researchers have not paid enough attention to public law. Scientific work shows that the modern image of man-citizens, inspired and, in fact, formed by Roman public law, is indicative of the process of building a conscious attitude to the problems of the state and the problems of legal consciousness. Virtues such as patriotism, devotion to the Fatherland, civic duty, organization, and others were important factors in the formation of the Roman state, which skillfully introduced and combined private interest and the common good. The research studies that the moral norm of state and political development was the inseparable unity of the citizen and Roman society.

The work establishes that public consciousness and public will were aimed at developing a personality. The analysis determines that individuality and all the complexity of personal consciousness became a public act, which makes people fellow citizens, like-minded, capable of intelligent communication, as opposed to chaotic, pre-state and extra-state life. The study emphasizes that in the Roman worldview, the responsibility for the fate of society relied entirely on the individual. It stresses that this state of worldview presupposed self-discipline and self-education of the individual and the people in general, because the people, according to the Romans, is a certain organism, endowed with character, discipline of consciousness and discipline of will.

Keywords: *personal good in Roman law, public aspect of Roman law, worldview of the times of republican Rome, legal values of republican Rome, private interest and common good in republican Rome.*